

ЗАГАЛЬНЕ, ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ, ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

Хмара В.В.

*кандидат філологічних наук, старший викладач,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка*

СТРУКТУРНІ РИСИ ЗІСТАВЛЮВАНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З СОМАТИЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В ЗАХІДНОГЕРМАНСЬКИХ І СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

Питання, пов'язані з виокремленням структурних рис ФО мови, є об'єктом вивчення багатьох лінгвістів, зокрема В.Л. Архангельського, А. Маккай, Н.Ф. Клименко, О.В. Куніна [2; 8; 15; 16]. Вони виділяють морфологічний, граматичний, компонентний, лексемний принципи розгляду структури ФО. Слова об'єднують у граматичні класи, оскільки вони мають досить чітко виражені семантико-граматичними ознаки. Систематизувати ФО за граматичним принципом значно важче через їх структурно-семантичні ознаки: метафоричність, варіативність, надслівну структуру, у якій особливим способом поєднуються семантико-граматичні ознаки всіх компонентів, що зумовлює суттєві розбіжності в класифікації.

Деякі дослідники систематизують їх за формально-граматичними ознаками стрижневого компонента [6, с. 209]. У такому випадку ФО є еквівалентними граматичним розрядам слів тієї чи іншої частини мови [3; 14, с. 22]. З таких позицій ураховують морфолого-синтаксичні ознаки ФО, тобто сполучуваність фразеологізмів, однотипний набір граматичних категорій для кожного розряду ФО і вияв парадигматичних форм для вираження відношень та зв'язків зі словами [10, с. 127].

Однак у сучасній лінгвістичній традиції існує думка, що ФО, які утворюють семантико-граматичні розряди, лише інколи

співвідносяться з частинами мови; у кожному з цих розрядів компоненти ФО мають певне категоріальне значення, яке зумовлене їх міжривневими зв'язками в мові, а також особливостями функціонування в мовленні [1, с. 42, 11; 13]. Часто ФО «мають категоріальні ознаки двох і більше частин мови, унаслідок чого їм властива розмитість меж» [12, с. 31]. У них важко виділити стрижневий компонент, а співвідношення з певною частиною мови визначається з урахуванням синтаксичної ролі, дієслівні, наприклад, найчастіше виконують функцію присудка, прислівникові-обставини, іменникові-підмета й додатка [9, с. 101], або за співвіднесеністю значення фразеологізму зі значенням відповідної частини мови, зокрема виокремлюють прислівникові й дієслівні ФО.

Отже, велику кількість ФО не можна віднести до якоїсь конкретної групи тільки за одним із параметрів: семантичним, морфологічним чи синтаксичним. Максимально повне розмежування лексико-граматичних груп ФО необхідно проводити за цілісним аналізом семантичних, морфологічних особливостей і синтаксичної функції [9, с. 102]. Тому на сучасному етапі дослідники пропонують низку критеріїв для визначення морфологічних розрядів ФО: характер фразеологічного значення ФО; ступінь десемантизації та ідіоматизації її компонентів; морфологічні властивості граматично стрижневого компонента; тип структурно-граматичної моделі вільного словосполучення-прототипу; граматичні значення службових частин мови в структурі ФО; ступінь граматичної ідіоматизації ФО (ступінь і характер деформації синтаксичних відношень і зв'язків); синтаксичні властивості ФО, зокрема специфіка їх синтаксичної дистрибуції й синтаксичних функцій у реченні [1, с. 69–70].

Аналіз емпіричного матеріалу дав нам підстави скласифікувати фразеологічні одиниці з соматичним компонентом за граматичними категоріями, що співвідносяться з частинами мови. Відповідно до частиномовної належності компоненти ФО покривають різні ділянки картини світу. Ідеться про те, що номінативний простір **іменників** є результатом пізнання об'єктів і субстанцій як актантів деякого виду діяльності; простір **дієслів** – це простір, який стосується руху як простору ситуацій та подій, що існують і протікають у часі; **прикметники** деталізують і відмежовують, уточнюють або

специфікують уявлення про актантів, роблячи внесок у їх ідентифікацію й опис [7, с. 203–228].

Дієслівні ФО становлять найчисленнішу групу. Вони позначають дії та процеси, спричинені переважно людиною; усіх інших ФО, що позначають дії, джерелом яких є не особа або предмет, надзвичайно мало [4]. **Дієслівно-іменникові** ФОАК по-різному відбивають діяльність людини в дзеркалі буденної свідомості [5, с. 9]: **англ.:** *to lick one's lips*; **нім.** *ganz Auge und Ohr sein, jemandem ein Bein stellen*; **укр.:** *знизувати плечами*; **рос.:** *целкать по носу*; **укр.:** *тримати на плечах*; *говорить через губу*; *під гарячу руку*.

Прикметникові ФО відрізняються від слів-прикметників тим, що позначають не ознаку загалом, а ознаку стосовно людини [15, с. 726]. **Прикметниково-іменникові** ФОАК передають стереотипні уявлення носіїв мови про людину, її поведінку (згідно з прийнятими в суспільстві еталонами) [5, с. 9]: **англ.** *black eye*, **нім.** *ein blaues Auge*, **укр.** *високого коліна*; **рос.** *дурной глаз у кого-н.*

Прийменниково-іменникові та **іменникові** ФОАК найчастіше утворені на основі метафор. Їх образний світ здебільшого «заземлений» на повсякдення і частіше не на його предмети, а на дії, рухи, процеси, стани [5, с. 9]: **англ.** *with one eye on*, **нім.** *in meinen Augen*, **нім.** *Auge um Auge, Zahn um Zahn*, **укр.:** *з голови до ніг*; *до зубів*, *без голови*, *на зубок*; **рос.:** *до костей*; *по горло*;

Отже, у системі різномовних фразеологічні одиниці з антропним компонентом вирізняємо дієслівно-іменникові, прикметниково-іменникові та прийменниково-іменникові одиниці, які диференціюємо, спираючись на комплекс факторів, зокрема їх лексичне оточення, ступінь фразеологізації, семантичну злитість та нерозкладність. Вважаємо, що чим більший ступінь абстракції, тим яскравіше виражена фразеологічна семантика.

Список використаних джерел:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : вид-во Харк. ун-ту, 1987. 135 с.
2. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов на Дону : изд-во Ростовского ун-та, 1964. 193 с.

3. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва : Учпедгиз, 1959. 623 с.
4. Денисенко С. Н. Відображення фразеологічної картини світу в семантиці фразеологізмів. *Актуальні питання фразеології* : зб. наук. праць. Київ : Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, 2011. Вип. 2. С. 5–11.
5. Клименко Н. Ф. Образний обшир фразеологізмів з компонентом голова в українській мовній картині світу. *Studia Linguistica* : зб. наук. праць. 2011. Вип. 5. С. 9–23.
6. Копиленко М. М., Попова З. Д. Фразеосочетание и понятие. *Вопросы фразеологии: труды самаркандского ун-та*. Самарканд : СГУ, 1979. Вып. 14. С. 15–22.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
8. Кунин А. В. Английская фразеология. Москва : «Высшая школа», 1970. – 342 с.
9. Лепешаў І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. Минск : Выш. шк., 1998. 271 с.
10. Молотков А. И. Основы фразеологии русского языка. Л. : Наука, 1977. 283 с.
11. Пирогов В. Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: типологічний та лінгвокультурний аспекти : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2003. 19 с.
12. Прадид Ю. Ф. Фразеологическое значение и его интерпретация в словаре. *Frazeografia slowianska / pod red. M. Balowskiego i W. Chlebdy* : наук. конф. Opole, 2000. S. 29–31.
13. Стрілець Н. Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов) : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови». Київ, 2003. 20 с.
14. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Высш. шк., 1985. 160 с.
15. Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук та ін.; відпов. ред. В. О. Винник. Київ : Наукова думка, 2003. 788 с.
16. Makkai A. Idiom Structure in English. Mouton, 1972. 371 p.